

Kontra Miklós: *Felelős nyelvészet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 263 lap

Felelős nyelvészet, avagy a nyelvészet és nyelvészek felelőssége

Kontra Miklós legújabb kötete, a *Felelős nyelvészet* pontosan az, amit a címe előrevetít: a nyelvészet azon aspektusait tárgyaló munka, amely a nyelvészek és a nyelvészet társadalmi felelősségvállalását, a Szépe Györgytől származó, de Kontra által is használt „hasznos nyelvészet” kategóriát más és más megközelítésből járja körül. A kétnyelvű helyzettől egészen a hazai nyelvpolitikáig témérdek mozaik jelzi az olvasó felé, hogy a múltban (és a társadalomban) gyökerező nyelvi problémák a jelenben változatlanul velünk maradtak, annak ellenére, hogy nem kevés kísérlet történt a mérséklésükre, felszámolásukra. Ez azért is különösen aggasztó, mert az említett problémakörök – ahogy a szerző utal rájuk: nyelvi ügyek – mindenkit érintenek, még akkor is, ha ez elsőre nem feltétlen tűnik evidensnek.

A kötet korábbi, 2010 és 2019 között megjelent tanulmányok, konferencia-előadások, recenziók gyűjteménye és az ezekre való friss szemléletű reflektálás. Ez szerkezetileg, felépítésében a 2010-es *Hasznos nyelvészet* című kötetet juttathatja eszébe az olvasónak, akárcsak a kötetben megjelenő főbb témakörök. Ezek a mű tematikus egységei szerinti sorrendben a következők: oktatás, nyelvi diszkrimináció, nyelvpolitika, nyelvészeti adatok, valamint a kétnyelvűség. A felsoroltakat megelőzi egy bevezető rész, amely részben legitimálja, részben megalapozza, prognosztizálja a kötet további tartalmát. A bevezető szöveg e két funkcióját a legszemléletesebben a benne szereplő két súlyos tételmondat írja le: „A társadalmilag felelős nyelvészet nem dezinformál. Dezinformálni persze nemcsak aktívan lehet [...] hanem passzívan is, úgy, hogy egy nyelvtudományi szempontból igazol(hat)atlan nézet terjesztését szó nélkül hagyjuk” (Kontra 2019: 20).

A kötet első fejezetének címe (*Oktatás*) elsőre kissé meglepetést okozhat, hiszen ebben tematikus egységben csak részben esik szó általános oktatásnyelvészeti kérdésekről. Sokkal inkább a kisebbségi oktatás problémáira fókuszál a szerző, konkrét országok, települések és nemzetiségek példáján keresztül. Az első tanulmány, *Az oktatás mint emberiség elleni büntett* című recenzió jó felütése a fejezetnek, ugyanis ez az ismertető (és az alapját szolgáltató könyv) a kisebbségi oktatáson, illetve annak elégtelen voltán vagy sok esetben hiányán keresztül szemlélteti azokat a károkat, amelyek miatt az oktatás valóban bűncselekményként, sőt egyenesen genocídiumként értelmezhető. A fejezetben megjelenő további tanulmányok ezt a vezérfonalat követve írják le a határon túli országok gyakorlatát a magyar kisebbség oktatásának a vonatkozásában. Kiemelt szerepet kap a szlovákiai, romániai és ukrainai magyarság nyelvi helyzete, diagnózisa, valamint egyéb magyar vonatkozású példák is. Az előbbieket mellett a fejezetben egy tanulmány a magyarországi angoltanárképzéssel foglalkozik, kiemelten kezelve a nyelvpedagógia méltatlanul alulértékelt szerepét, illetve a záró írás a bölcsészettudományok, azon belül a nyelvészet fontosságát tárgyalja.

A második tematikus egység folytatva a nyelvi alapú károk és károkozás számbavételét a nyelvi diszkriminációról értekezik. Itt mindössze két tanulmány kapott helyett, ám e kettő mélysége és aktualitása miatt nem keletkezik hiányérzet az olvasóban. Az első munka a nyelvi alapú diszkrimináció számos aspektusát járja körül az oktatási vonatkozásoktól kezdve az Akadémia szerepén át az átlagpolgárok felelősségéig. Lényeges azonban, hogy nem pusztán a problémák felvázolása történik meg a téma kapcsán, hanem a lehetőségeké is. A másik fejezetben szereplő írás a nyelvi diszkrimináció egyik gyakorlati magvalósulását mutatja be a magyar cigányság és a KSH esetén keresztül, ami visszacsatol a korábban említett nyelvi genocídium fogalmához.

A harmadik fejezet nyelvpolitikai kérdésekkel foglalkozik, ám kissé talán meglepő módon elsődlegesen nem a határon túli környezetre, hanem a magyarországi állapotokra reflek-

tálva. Természetesen ennek nagyon is nyomós oka van: azok a nyelvpolitikai kérdések, amelyek a magyar kontextusban valóban relevánsak lennének, nem igazán számítanak a magyar döntéshozóknak, ellentétben azokkal a kérdésekkel, amelyek a fontosság látszatát fenntartják ugyan, de érdemben semmiféle hozadékkal nem járnak. Ebben a fejezetben Kontra rendkívül szemléletesen, gazdag példaanyaggal mutatja be azt az értelmetlen nyelv-művelői-nyelvmentői harcot, amelyet a magyar állam és részben társadalom folytat mindenféle szakmai tudás és hozzáértés megléte nélkül. Ezzel a legfőbb probléma, hogy így a valódi nyelvpolitikai tevékenységek tere szűkül, a minél előbbi beavatkozást, megoldást igénylő helyzetek (pl. a nyelvvesztés vagy nyelvcsere kisebbségi környezetben) száma növekszik, míg a lehetőségek száma csökken. Pótcselekvés, felületi kezelés és dilettantizmus az, ami jellemzi a magyar kormány stratégiáját ezen a területen, ami persze megfelelő ideológiai háttérrel teljes mértékben legitimálásra kerül, ezzel a nyelvhasználók többségét is egy egynormájú, előíró szemlélet felé terelve. A fejezet utolsó tanulmánya mindezt összegezve kimondja, hogy nincs értelmes nyelvpolitikai koncepció (azaz a szerző szavaival élve: egy szisztematikus, racionális és elméletileg megalapozott társadalmi erőfeszítés, program a nyelvi környezet megváltoztatására, amely a jólét növelését célozza) Magyarországon, és leírja, hogy miért. Kontra ezen a ponton a teljesség igénye nélkül felsorolja és röviden elmagyarázza, hogy mik lehetnének egy valódi magyar nyelvpolitikai stratégia főbb területei, irányai, többek között: a iskolai és társadalmi lingvicizmus; közérthetőbb hivatali nyelvhasználat; az iskolai és egyetemi idegennyelv-tanítás, a nyelvvizsgák és a tanító- és tanárképzés; magyarországi nemzetiségi oktatás és nyelvhasználat; szinkronizálás és tolmácsolás; és nem utolsósorban a határon túli magyar kisebbségek helyzete.

A *Nyelvészet és adatok* című fejezetben a nyelvészeti adatok rögzítésének és tárolásának a nehézségeiről esik szó, több esetben valós események, személyes tapasztalatok leírásán keresztül. Olvasva a 80-as, 90-es évek technológiájáról (pl. a Sony BM-88-as magnójáról vagy a TÁRKI segítségével végzett országos reprezentatív vizsgálat elemzésének a hibájáról) szóló leírásokat egy jóval könnyedebb hangvétellel találkozunk, ám a szerző a végső összegzésekkel visszaránt a tudományos diskurzus talajára mindenkit: „[v]áltoztatlanul semmi jele egy magyar nyelvi hangtárnak, se az Akadémián, se az egyetemeken, se a közgyűjteményekben” – írja Kontra (2019: 198). Ezt kiegészítve a fejezet záró tanulmánya a SZTAKI és más szótárak működését és minőségét bírálja.

A kötet utolsó fejezete a kétnyelvűségről szól egyetlen, elgondolkodtató tanulmányon keresztül. A *Magyar kétnyelvűség – áldás vagy átok?* című írás objektívan mutatja be, hogy a kétnyelvűség – a laikus vélekedések és nyelv-művelői babonák ellenére – többnyire pozitív többletet hordoz magában. Ennek ellenére a társadalmi hozzáállás, megítélés a kétnyelvűséget illetően kevésbé kedvező, gyakran diszkriminatív, kártékony.

Kontra Miklós *Felelős nyelvészet* című könyve a szerző utóbbi tíz évben megjelent, több esetben nehezebben felelhető folyóiratszámokban és konferenciakötetekben megjelent tanulmányait gyűjti össze. Ezekben olyan érdemi kérdésekről és problémafelvetésekről olvashatunk, amelyek a társadalmi felelősségvállalás és cselekvés igényét, lehetőségeit és megvalósulási formáit elemzik és kéri számon. Az írások, habár a korábbi évek, évtizedek állapotára reflektálnak, a végükön található úgynevezett kiegészítések aktualizálják a leírtakat, ezzel azt is láttatva, hogy milyen változások következtek be napjainkig az érintett területeken. Talán nem árulok el nagy titkot azzal, ha leírom: a helyzet változatlan, és ebben mindenki felelős.

Jánk István

egyetemi adjunktus

Eszterházy Károly Egyetem

Magyar Nyelvészeti Tanszék

<https://orcid.org/0000-1327-6412>